

I S S N 1 3 9 2 - 7 3 7 X

Archivum Lithuanicum 21



KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO
VILNIAUS UNIVERSITETAS
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

ARCHIVUM *Lithuanicum* 21

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
VILNIUS 2019

Redaktorių kolegija / Editorial Board:

PROF. HABIL. DR. *Giedrius Subačius* (filologija / philology),
(vyriausiasis redaktorius / editor),

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT CHICAGO,
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Birutė Triškaitė* (filologija / philology),
(vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoja / associate editor),

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

HABIL. DR. *Ona Aleknavičienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

PROF. HABIL. DR. *Roma Bončkutė* (filologija / philology),
KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

PROF. DR. *Pietro U. Dini* (kalbotyra / linguistics),
UNIVERSITÀ DI PISA

PROF. HABIL. DR. *Jolanta Gelumbeckaitė* (kalbotyra / linguistics),
JOHANN WOLFGANG GOETHE-UNIVERSITÄT FRANKFURT AM MAIN

DR. *Reda Griškaitė* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DOC. DR. *Birutė Kabašinskaitė* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Bronius Maskuliūnas* (filologija / philology),
ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

DOC. DR. *Jurgis Pakerys* (filologija / philology),
VILNIAUS UNIVERSITETAS

PROF. HABIL. DR. *Rūta Petrauskaitė* (filologija / philology),
VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS, KAUNAS

HABIL. DR. *Christiane Schiller* (kalbotyra / linguistics),
HUMBOLDT-UNIVERSITÄT ZU BERLIN

PROF. DR. *William R. Schmalstieg* (kalbotyra / linguistics),
PENNSYLVANIA STATE UNIVERSITY, UNIVERSITY COLLEGE

HABIL. DR. *Darius Staliūnas* (istorija / history),
LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Mindaugas Šinkūnas* (kalbotyra / linguistics),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

DR. *Aurelija Tamošiūnaitė* (filologija / philology),
JOHANNES GUTENBERG-UNIVERSITÄT MAINZ

DR. *Jurgita Venckienė* (filologija / philology),
LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS, VILNIUS

Turinys (Contents)

Straipsniai (Articles)

Wolfgang Hock

Untersuchungen zu Daukšas Postille – IV. *Zur Textkonstitution* o 9

Birutė Triškaitė

Milkų šeima XVII–XVIII a. Prūsijos Lietuvoje: genealogijos rekonstrukcija o 73

Kotryna Rekašiūtė

Heinrichas Theodoras von Schönas: ryšiai su masonais o 127

Birutė Kabašinskaitė

Katekizmo pokyčiai XVIII–XIX a. pradžios lietuviškoje kalvinistų raštijoje o 147

Roma Bončkutė

Simono Daukanto *Būdo* recepcija Maironio *Apsakymuose apie Lietuvos praeigą* (1891) o 165

Giedrius Subačius

Pirmosios Simono Daukanto knygos *Prasma lotynų kalbos* (1837)

raidės <I-, J->, <i-, j-> ir jų rinkėjai o 193

Jurgita Venckienė

Hektografinis *Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas* –

nežinota XIX a. pabaigos gramatika o 209

Daina Urbonaitė, Loreta Vaicekauskienė

Gimtoji kalba mokykloje: Vakarų Europos švietimo paradigimų istorija

su šiandieninės Lietuvos prieskoniu o 233

Ramunė Čičirkaitė

Ar žodžio galo balsių ilgumą lemia kalbų kontaktai? Praeities mįslė

iš kelių kartų įvairiakalbių vilniečių perspektyvos (trukmės aspektas) o 255

Publikacijos (Publications)

Ona Aleknavičienė

Henriko Lyzijaus laišakai (1718, 1722) Prūsijos karaliui Frydrichui Vilhelmui I

dėl Karaliaučiaus universiteto Lietuvių kalbos seminaro o 283

Recenzijos (Reviews)

Reda Griškaitė

Recenzuojama: Aurelijus Gieda, *Manifestuojanti Klėja. Istorikai ir istorika Lietuvoje 1883–1940 metais*, 2017 o 311

Vilma Žaltauskaitė

Recenzuojama: Reda Griškaitė, *Nuo botanikos iki istorijos: Paluknio dvaro literatė Aleksandra Volfgangaitė. Aleksandra Tekla Sofja Wolfgang, 1805–1861. Bibliotheca Archivi Lithuanici* 10, 2016 o 331

Paweł Brudzyński

Recenzuojama: *Samuelio Boguslavo Chylinskio Biblija: NOVUM TESTAMENTUM Domini Nostri Jefu CHristi Lithvanicâ Lingvâ donatum* o 339

Dalia Dilytė

Recenzuojama: Mikas Vaicekuskas (sud., par.), Daiva Krištopaitienė (par.), Kristijonas Donelaitis, *Raštai 2. Poetiniai tekstai. Metų eilutės ir žodžių junginiai, Metų fragmentas, Pričkaus pasaka apie lietuvišką svodbą, pasakėčios, eilėraščiai, kiti eiliavimai*, Dokumentiniai ir kritiniai leidimai, vertimai, 2019 o 347

Dalia Satkauskytė

Recenzuojama: Arūnas Streikus, *Minties kolektyvizacija: cenzūra sovietų Lietuvoje*, 2018 o 353

Ruth Leiserowitz

Rezension von: Gitanas Nausėda, Vilija Gerulaitienė (Hrsg.), *Chronik der Schule zu Nidden*, 2013; Gitanas Nausėda, Vilija Gerulaitienė (sud.), *Nidos mokyklos kronika*, 2016 o 361

Diskusijos, apžvalgos, pastabos (Discussions, Surveys, Notes)

Gytis Vaškelis

In memoriam Petruui, Petruui Kalibatui (1948–2019) o 371

Giedrius Subačius

University of Illinois at Chicago
Lietuvos istorijos institutas, Vilnius

Pirmosios Simono Daukanto knygos *Prasma lotynų kalbos* (1837) raidės <I-, J->, <i-, j-> ir jų rinkėjai

Šio straipsnio objektas – Simono Daukanto pirmosios knygos *Prasma lotynų kalbos*, išleistos Christiano Hintze's spaustuvėje Sankt Peterburge 1837 m.¹, didžiųjų raidžių <I-, J-> bei jų mažųjų koreliatų <i-, j-> distribucija žodžio pradžios pozicijoje. Tikslas – įvertinti bei atskirti tikėtiną paties Daukanto ir Hintze's spaustuvės raidžių rinkėjų poveikį galutiniam tų grafemų vaizdai spaudinyje, nors pats Daukanto rankraštis, iš kurio rinkta *Prasma*, neišlikęs.

1. DIDŽIOSIOS RAIDĖS <I-, J-> ŽODŽIO PRADŽIOJE. Daukantas teoriškai nusakė, kaip reikia rašyti <i-, j-> raides:

Je bašunie arba syllaba prasided nu i, o po jo ikonden eit balsie; tada i išz balsiės parsikiey[t] i gaudę j jotą wadinamą ir teep *janua* dūris, *jacur* képenas, tas pats ir Žámaitiū kelboje [sic!] yra saugojemas ir teep jautis, jerubie, joukas, jungas, jautrus (**) [išn. 2: Tikta pradedont žôdius ir sekmanijé linkie newîssuse žôdiuse] (*Pras* 6).

Taigi Daukantas nurodė, kad jei žodžio pradžioje skiemuo prasideda *i*, o po to eina balsė, tai *i* iš balsės pavirsta priebalsė *j* tiek lotynų, tiek lietuvių kalboje. Daukantas nesuformulavo tiksliai, griežtai neatskyrė garsų nuo raidžių, tačiau mintis aiški: žodžio pradžioje raidė <i-> rašytina prieš priebalsį, o <j-> – prieš balsį.

Bet taip Daukantas nurodė vartoti mažąsias raides. Nieko nepasakė apie didžiąsias. Savo lietuviškuose rankraščiuose pats Daukantas neskyrė dviejų didžiųjų raidžių <I-, J->, dėsningai rašydavo tik vieną <J->². Tikėtina, kad ir *Prasmos* rankraštyje Daukantas buvo rašęs tik <J-> (mažųjų raidžių taisyklės nepritaikė didžiosioms).

1 PRASMĄ ŁOTINŪ KALBOS PARASZĘ
K. W. MYLE. PETRAPILIE. Ispausta pas
K. HINTZE. 1837.

2 Plačiau apie tai žr. Subačius 2003, 247–248.

Spausdintoje *Prasmoje* surinktas raidės <I-, J-> lietuviškų žodžių pradžioje žr. 1 lentelėje.

P.	<I->	<J->
5		Je 'jei'
8		Jwardie; Jungie; Je 'jei'
12		Jau
18		Jus; Jusû; Jums; Jus; oi Jus; Jumis; Juse
20		Jwardes
21	Iwardes	
32	Ir	
42	Iwardès; Iwardie; Isztísuiû	
43	Isz	
47	Ions, Ionatis, Ionitis; Ir; Ie 'jei'; Ie 'jei'; Ie 'jei'	
50	Iùdù	Jus
53	Ipratintis	
56	Iem; Iùdùm; Iums; Iem; Iùdùm; Iums	
57	Iem; Iùdùm; Iums; Iem; Iùdùm; Iums; Iem; Iùdùm; Iums	
58	Iem; Iùdùm; Iums; Iem; Iùdùm; Iums; Iem; Iùdùm; Iums; Iem; Iùdùm; Iums	
59	Iem; Iùdùm; Iums; Iem; Iùdùm; Iums; Iem; Iùdùm; Iums; Iem; Iùdùm; Iums; Iem; Iùdùm; Iums; Iem; Iùdùm; Iums	
62	Iùdù; Ius	
65	Ipratînis	
68	Iùdùm; Iums; Iùdùm; Iums	
69	Iùdùm; Iums; Iùdùm; Iums; Iùdùm; Iums	
70	Iùdùm; Iums; Iùdùm; Iums; Iùdùm; Iums; Iùdùm; Iums	
71	Iùdùm; Iums; Iùdùm; Iums; Iùdùm; Iums; Iùdùm; Iums; Iùdùm; Iums; Iùdùm; Iums	
83	Iùdùm; Iums; Iem	
84	Iùdùm; Iums; Iùdùm; Iums	

P.	<I->	<J->
88		Jem; Jùdùm; Jums
89		Jem; Jùdùm; Jums; Jem; Judum; Jums
90		Jem; Judum; Jums; Jems
92		Jem; Judùm; Jums; Jem; Jùdùm; Jums; Jem; Jùdum
93		Jums; Jem; Judum; Jums
95	Iem; Iums	
97		Jem; Jums
112	Ir	
113	Ie 'jei'	
116	Iwairau	Jùwairùms
117	Iwairùms	
121(112)	Ie 'jei'	
122(113)	Iunginiemis; Iwairî; Iungînes	Jungînę

1 lentelė. Spausdintoje *Prasmoje* surinktos raidės <I-, J-> lietuviškų žodžių pradžioje (neįtraukti atvejai, kur žodžio pradžioje rašytos dvi I ar J tipo raidės – *Ijs; Ije* 50 ir pan.)

Tuo metu, bent jau nuo XVIII a. vidurio, Lietuvos spaustuvininkai gerai skirdavo didžiąsias raides <I-, J-> žodžių pradžioje³. Kai rankraščiuose jos nebūdavo griežtai atskirtos, spaustuvių rinkėjai parinkdavo reikiamas raides patys. Pavyzdžiui, Motiejus Valančius *Žemaičių vyskupystės* (1848) rankraštyje visur buvo parašęs vieną tą pačią <I->, tačiau Juozapo Zavadskio spaustuvė labai sėkmingai išskyrė ir išspausdino raides <I-> ir <J->⁴.

Nors *Prasmos* spaudinyje surinkinėta ir <I->, ir <J-> grafema, tačiau abi pasitaikė tiek pozicijoje prieš balsį, tiek pozicijoje prieš priebalsį, plg. įvairuojančias formas: a) <J-> pozicijoje (prieš balsį): *Ie 'jei' : Je; Iùdùm : Jùdùm; Iem : Jem*; b) <I-> pozicijoje (prieš priebalsį): *Iwardes : Jwardes; Iwairùms : Jùwairùms*. Nėra nuoseklumo. Nors rinktos abi raidės, bet turbūt lietuviškai nemokėję Hintze's rinkėjai nesugebėjo pritaikyti Daukanto pasiūlytos taisyklės. Matydami vienintelę Daukanto rankraščio <J->, kartais ją išlaikydavo, o kartais pakeisdavo į <I->. Bendras vaizdas lietuviškuose žodžiuose – daugiau yra pakeistų į <I-> (suskaiciuota 110×), negu išlaikytų <J-> (43×).

Tačiau esama kitokio dėsningumo, nesusijusio su lietuvių kalba ar jos mokėjimu. Vienur *Prasmoje* vyrauja viena raidė, kitur kita, dar kitur – abi rašytos pramaišiu:

- 1) <J-> p. 5–20;
- 2) <I-> p. 21–84;
- 3) <J-> p. 88–93;
- 4) <I-> ir <J-> p. 95–122(113).

3 Plg. Subačius 2003, 232–233.

4 Plg. Subačius 2003, 243–244.

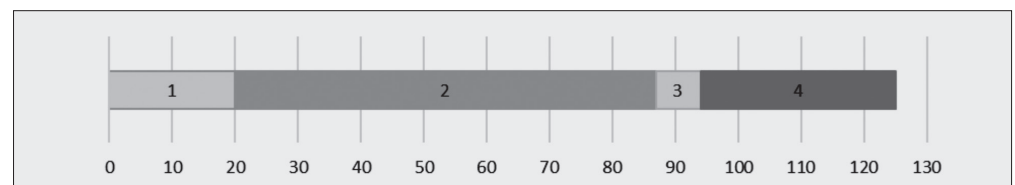
Tai apytikslės keturios atkarpos, kuriose skirtingai rinktos grafemos <I-, J->. Pirmojoje (16 puslapių) atkarpoje rinkta tik <J-> (pasitaikiusi p. 5–20, bet tikėtina, kad ir anksčiau puslapiuose būtų buvusi analogiškai rinkta), tad tiksliai kopijuota Daukanto rankraštyje turėjusi būti raidė. Antrojoje – priešingai, rinkta tik Daukanto nemėgta raidė <I->, pasitaikiusi ištisus 64 puslapius. Tada vėl 6 puslapiuose vien <J->, o paskutinėje atkarpoje 28 puslapiuose pramaišiu ir <I->, ir <J-> (dažnesnė vis dėlto <I->). Sunku įsivaizduoti, kad vienas rinkėjas būtų taip kaitaliojęs savo interpretavimo nuostatas, daug tikėtinau, kad rinko keli rinkėjai, sprendžiant pagal skirtingą <J-> interpretavimo stilių, bent trys: pirmasis, kuris rinko pirmąją ir trečiąją atkarpas su <J-> (maždaug p. 5–20 bei p. 88–93); antrasis – antrąją atkarpą su <I-> (maždaug p. 21–84), ir trečiasis – ketvirtąją (p. 95–122[113]), kurioje nesėkmingai bandė parinkinėti abi raides <I-> ir <J->.

Antrąją atkarpą antrasis tikėtinas rinkėjas rinko nuo p. 21 (pirmojoje atkarpoje p. 20 dar buvo žodis su <J-> *Jwardes*, o pačioje p. 21 pradžioje tas pats žodis jau su <I-> – *Iwardes*). Tikėtinumą dėl skirtingų rinkėjų sustiprina tai, kad perėjimo metu tame pačiame puslapyje abiejų formų kartu neatsirado. Greičiausiai naujas rinkėjas ėmė rinkti nuo naujo puslapio pradžios.

Trečiąją atkarpą nuo p. 88 galbūt perėmė rinkti vėl pirmasis rinkėjas (rinkta vien <J-> raidė), nuo šio puslapio kaip tik prasidėjo veiksmožodžio *laikyti* asmenavimas (prieš tai daugelyje puslapių asmenuotas *penėti*). Tad tikėtina antrojo rinkėjo atkarpa buvo keliais puslapiais ilgesnė (p. 21–87), tik paskutiniuose puslapiuose nepasitaikė atitinkamų pavyzdžių.

Ketvirtąją atkarpą tikėtinas trečiasis rinkėjas rinko nuo p. 95. Prieš tai einantis p. 94 pririnktas nepilnas, tarsi jį rinkęs (pirmasis) rinkėjas būtų pritrūkęs teksto puslapiui pripildyti, o trečiasis rinkėjas jau būtų buvęs pradėjęs rinkti ir surinkęs kažkiek teksto nuo p. 95 pradžios. Kaip tik p. 94 baigiasi lietuviškų veiksmožodžių asmenavimas (*Žinote*), o p. 95 prasideda nauja *Prasmos* dalis su kitos kalbos – lotyniškų veiksmožodžių asmenavimu (*esse* ir kt.). Vadinasi, tikėtina, kad trečiajai atkarpai priklausė ir p. 94 (p. 88–94).

Žinoma, kad didesnės spaustuvės, skubindamos darbą, skaidydavo rankraščio tekstą ir tuo pačiu metu tą pačią knygą duodavo rinkti keliems rinkėjams. Ilgiausią *Prasmos* atkarpą, atrodo, rinkti gavo antrasis tikėtinas rinkėjas (bent apie 67 p.). Galima spėti, kad pirmasis rinkėjas savo trumpesnę, maždaug 20 p. ilgio atkarpą, galėjo surinkti greičiau už antrąjį, todėl jis galėjo imtis ir trečiosios (nors tik apie 7 p.), kol antrasis rinkėjas dar dėlėjo savąją, o trečiasis galėjo atskirai rinkti *Prasmos* pabaigą – ketvirtąją atkarpą (apie 32 p.; žr. 1 diagramą).



1 diagrama. Daukanto rankraščio raidės <J-> traktavimas spaudinyje: <J-> (1 ir 3), <I-> (2), <I-> ir <J-> (4)

Vadinasi, viena, tikėtina, kad Daukanto *Prasmos* tekstą pasidaliję galėjo rinkti trys rinkėjai keturiomis atkarpomis, antra, jie visi nemokėjo lietuviškai ir nesugebėjo Daukanto rankraščių raidės <J-> tiksliai išskleisti į dvi, kaip reikalavo to laiko spaudos tradicijos.

2. MAŽOSIOS RAIDĖS <i-, j-> ŽODŽIO PRADŽIOJE. Visiškai aišku, kad Daukanto mažųjų <i-, j-> rašymas buvo kitoks. Prieš priebalsius Daukantas visada rašė tik <i-> (ar <î->), plg. *isztaremas* 6; *ipatingus* 8; *it* 14 išn. 1, bei ypač dažnai <î> su cirkumflekso diakritiku (Daukanto žodžiais, skliautuota), pavyzdžiui, daug atvejų *îr*, *îsz(-)* – bet ne <j->.

Prieš balsius rašyba įvairavo (žr. 2-ąją lentelę).

P.	<i->	<j->
2		je 'jei'
3	iôs	jog; jûdwę
4		jau; jau; jauti
5	ie 'jei'	jog; jog
6		jo; jotą; jautis, jerubie, joukas, jungas, jautrus; je 'jei'; je 'jei'; je 'jei'
7	iôs	jog; je; je; jog; jau; jungie; jog
8		jog; jog; jog; jog; jung
9		junge; juntont; je; jis; jô; jô; jô; jô; jo
10		je; javaa
11	iog	jos; jog; jus
12		jog; jog; jog
14	iês; iog	
15	ie	
17		je 'jei'; jû
18		jo; jôs; jâm; jè; jî; jè; jumi; jî; jame; joie; judù; jûdwî; judùms; jûdwems; judùm; jûdwem; judù; jûdwę; judùm; jûdwem; jos; jû; jû; jems; joms; jus; jès; jeis; jomis; juse; jôse
24	ie; iog	jo
29		jaunoumene
33	iû	jau; jau; jau
34		joudas
35		jû
36		jørùs; jori; jori
38	iog; iog	je 'jei'
39		jo

P.	<i->	<j->
42		je 'jei'; je 'jei'
43	îumi	jūs; jusû; jums; jumys; jumis; jô; jôs; jem; jè 'jai'; jumi; jî
44		jos; jos
46	iunt; iog; iussû; iung; iog	jumys
47	iems; iog; iog; ie 'jei'	
48	iog; iog	jau
50		jùdwe
56	iog	jè 'jai'; jùdwem; jems; joms
62		judwe
70		jem; jem
76	iog; iog	
91	iog	
94	iog	
95	iem	jums; jems
96	iem; iems	jums
97	ie; ios	
98	iem	jem; jums; jums; jems
101	iem; iem; iums; iems	jums; jems; jem
102		jums
105	iem; iums; iems; iem; iums	
109	iem; iums; iem; iums; iems	jèms
112	iog; iog; ie 'jei'	
114	iem	jem; jums; jems; jums; jems
115	iem	jums; jems
120		je 'jei'
121(112)		jù 'jù'; jog; jau; jau
122(113)		je 'jei'
123(114)	ie 'jei'	jautimą
124(115)		jau; jau; jurînis
125(116)		jakinte; jôrstù

2 lentelė. *Prasmos* <i-> ir <j-> pavyzdžiai žodžio pradžios pozicijoje prieš balsį (j pozicijoje; neįtraukti atvejai, kur žodžio pradžioje surinktos dvi i ar j tipo raidės – *jis* 65[2×] ir pan.)

Roma Bončkutė yra nurodžiusi, kad šiek tiek ankstesniame, dar prieš *Prasmą* parengtame Daukanto rankraštyje *Historija Justino (HJ)*, daugėjo <j-> vartojimo žodžio pradžioje prieš balsius atvejų, bet dažna dar buvo ir <i->:

Mon essont		Mon bùwînieint
Tau —		Tau —
Iem arba anam, jè arba anā		Iem —
Mùdùm, mùdwem essont		Mùdùm bùwînieint
Iùdùm, jùdwem —		Iùdùm —
Anoudùm aneidwem —		Anoudùm —
Mums essont		Mums bùwînieint
Iums —		Iums —
Anìms, anom, jems, joms, Anìms		—

1 pav. *Pras* 56: lytys prieš balsius su didžiąja <I->, bet mažąja <j-> (*Iem*; *jè 'jai'*; *Iùdùm*; *jùdwem*; *Iums*; *jems*; *joms*; *Iem*; *Iùdùm*; *Iums*)

Lenkų rašybos pavyzdžiu, nors dar labai nenuosekliai, rašomas *j*. Pavyzdžiui, *jau* 37, *piktadiejs* 132, *tuoj* 188v, *jie* 220v, *jes* 146, *Jijs* „Jis“ 152, *ijs* „jis“ 154, *jumis* 196. Dažniau dar rašoma *i*: *siionus* 21, *iumis* 196, *ioms* 146, *iudwe* 146⁵.

Prasmoje <i-> ir <j-> rašymas prieš balsį varijavo, ypač jungtukų *jei* ir *jog* bei dalies asmeninių įvardžių formų, prasidedančių [j] – *jo*, *jos*, *jiem* ir kt. Ankstesniame *HJ* rankraštyje Daukantas dar buvo linkęs nuosekliai rašyti *jei* ir *jog* su raide <i->:

ie 'jei' *HJ* 7, 8, 9, 17, 20 ir t. t.;

iog 'jog' *HJ* 3(2×), 5(2×), 8, 10, 11 ir t. t.

Prasmoje jau atsirado įvairovės: dar nereti *ie* ir *iog*, bet kartu parašomi *je* ir *jog*, tad iš dalies pereita prie <j->. Antra vertus, prievoksmis *jau* ir *HJ* dažniausiai rašytas su <j->, plg.: *jau* 18, 21, 22, 24, 25(2×), 31(3×), 36 ir t. t. (išimtytys tik: *iau* 107, 137). Nenuostabu, kad ir *Prasmoje* visur vien *jau*.

Vadinasi, 2-ojoje lentelėje matomas mažųjų raidžių <i-, j-> variantiškumas prieš balsius nulemtas ne spaustuvės rinkėju, o paties Daukanto – Daukantas įsivedinėjo <j-> prieš balsius po truputį, dar turbūt nebuvo įstengęs nuosekliai pakeisti. Bet iš principo <j-> niekur nerašyta prieš priebalsį. Jei įvairovės priežastimi būtų buvę Hintze's spaustuvės rinkėjai, jie greičiausiai būtų surinkę <j-> raidžių ir prieš priebalsius.

Antrasis tikėtinas spaustuvės rinkėjas prieš balsius p. 56 rinko didžiąsias <I-> raides (*Iem*; *Iùdùm*; *Iums*; *Iem*; *Iùdùm*; *Iums*) ir šalia mažąsias <j-> (*jè 'jai'*; *jùdwem*; *jems*; *joms*; žr. 1 pav.). Toks pavyzdys iliustruoja koreliacijos tarp didžiųjų <I-, J-> ir mažųjų <i-, j-> rinkimo *Prasmoje* stoką. Rinkėjas kopijavo Daukanto rankraštyje parašytas mažąsias raides, ir tik didžiąsias interpretavo, kišosi į didžiųjų, bet ne mažųjų Daukanto raidžių perteikimą.

Tačiau esama ir tokių atvejų, kur rankraštyje Daukantas greičiausiai buvo parašęs didžiąją <J->, o rinkėjai ją vertė mažąja – ir neišvengiamai interpretavo – arba kaip <i->, arba kaip <j->. Štai, pavyzdžiui, tikėtinas trečiasis rinkėjas ketvirtosios atkarpos pradžioje, p. 95 viduryje, surinko *Iem*; *Iums* (pakeitė iki tol šešis puslapius trečiojoje

⁵ Bončkutė 2006, 22.

atkarpoje vartotą <J->). Ir dar toliau vietoj iki šiol gana nuosekliai rašytų įvardžių didžiosiomis raidėmis perėjo prie mažųjų (savo nuožiūra?), surinko pramaišiu <i-> ir <j->: *iem* 95; *jums* 95; *jems* 95. Greičiausiai Daukantas rankraštyje ir toliau įvardžius rašė didžiąja (tad <J->). O tikėtinas trečiasis rinkėjas, kuris ketvirtojoje atkarpoje painiojosi tarp didžiųjų (Daukanto <J-> kai kur vertė į <I->, o kai kur išlaikė <J->), taip pat turbūt nepataikė, kai tą pačią didžiąją <J-> ėmė konvertuoti į dvi mažąsias: <j-> ir <i->. Tai paaiškintų, kodėl p. 95 šalia *iem* yra kitaip prasidedančių formų *jums*, *jems*.

Tolesni tos ketvirtosios atkarpos pavyzdžiai paremia tokią rinkėjo painiojimosi prielaidą:

Pras 96: iem; jums; iems (mišru);

Pras 97: Jem; Jums (<J-> nesumažinta);

Pras 98: jem; jums; iem; jums; jems (mišru);

Pras 101: iem; jums; jems; iem; iums; iems; jem (mišru);

Pras 102: jums;

Pras 105: iem; iums; iems; iem; iums;

Pras 109: iem; iums; jems; iem; iums; iems (mišru);

Pras 114: jem; jums; jems; iem; jums; jems (mišru);

Pras 115: iem; jums; jems (mišru).

Taigi tikėtino trečiojo rinkėjo *ketvirtojoje* atkarpoje atrodo buvus koreliacijos tarp <J-> išskaidymo į <I-> ir <J-> bei <J-> sumažinimo į <i-> ir <j->. Jis suskaidė <J-> ne tik į dvi skirtingas didžiąsias, bet ir į mažąsias. Abi transformacijos dažnos, labai nenuoseklios, nemotyvuotos – greičiausiai padarytos lietuviškai nemokančio rinkėjo.

Panašiai, matyt, ir pirmasis tikėtinas rinkėjas ne tik perėmė didžiąją <J->, bet ir vertė ją mažąja. Pirmojoje atkarpoje (iki p. 20 imtinai) jis rinkosi tik <J-> didžiąją. P. 18 surinko ir mažųjų <j-> tokiose pozicijose, kur rankraštyje Daukantas greičiausiai buvo parašęs didžiąją (kiti analogiški įvardžiai analogiškose paradigmose atspausdinti didžiosiomis):

jo; jôs; jàm; jè; jì; jè; jumi; jì; jame; joie; judù; jùdvi; jùdums; jùdweis; judùm; jùdwe;
judù; jùdwe; judùm; jùdwe; *Jus; Jusù; Jums; Jus; oi Jus; Jumis; Juse; jos; jù; jù; jems;*
joms; jus; jès; jeis; jomis; juse; jôse (*Pras 18*).

Tikriausiai tiek tikėtinas trečiasis, tiek pirmasis rinkėjas kai kur vietoj didžiosios Daukanto <J-> parinkdavo mažąsias, jų keitimo mažosiomis taktika maždaug atitiko didžiųjų parinkimo nuostatas: pirmasis rinkėjas pirmojoje atkarpoje galėjo išlaikyti Daukanto <J-> arba pamažinti ją iki mažosios <j-> (nei <I->, nei <i-> nerinko); trečiasis rinkėjas ketvirtojoje atkarpoje galėjo tą pačią <J-> išskaidyti pramaišiu į <I-> ir <J->, taip pat analogiškai sumažinti į skirtingas mažąsias <i-> ir <j->.

Esama atvejų, kurie iš pirmo žvilgsnio galėtų pasirodyti prieštaraujantys tokioms išvadoms, tarsi rinkėjas didžiąsias būtų rinkęs vienaip, o mažąsias – kitaip (plg. jau minėtą įvairovę 1 pav., *Pras 56*). Tikėtinas antrasis rinkėjas antrojoje atkarpoje Daukanto <J-> nuosekliai keitė į <I->, tačiau p. 43, 56, 62, 70 surinko beveik vien mažąsias <j-> (išimtis su netikėtu diakritiku *îumi* 43 gali būti klaida). Vis dėlto būtent šiais atvejais mažoji <j-> greičiausiai buvo parašyta rankraštyje paties Daukanto – viena,

analogiškuose pavyzdžiuose paradigmosse įprasta mažoji raidė, antra, tai dažnai tokie atvejai, kur žodis parašytas po kablelio.

Vadinasi, *Prasmos* spaudinio tikėtini pirmasis ir trečiasis rinkėjai ne tik taikė nevienodą Daukanto <J-> surinkimo taktiką (<J-> → <J->; <J> → <I->; <J> → <I-, J->), bet kai kuriais atvejais grafemų parinkimo stilių atkartėjo mažindami raides – transformuodami <J-> į mažąsias (<J> → <j->; <J> → <i-, j->).

Daukanto spaudinys susilaukė papildomos ortografinės įvairovės net ir tarp mažųjų <i-, j-> raidžių, nes rinktas ne Lietuvos spaustuvėje, nemokančių lietuviškai rinkėjų.

3. LOTYNŲ KALBOS PAVYZDŽIAI SU <I-, J->. Lotynų kalbos didžiosios raidės beveik be išimčių atspausdintos tvarkingai vienodai su <I->:

2-ojoje atkarpoje, kur ir lietuviškuose pavyzdžiuose buvo <I->:

Inperativi 48; Indicativus 50; Imperfectum 50, 52, 56; Imperativus 60; Infinitivus 60; Imperf. 60; Imperf. 60; Indicativus 62; Imperfectum 64(2x), 68; Imperativus 72; Infinitivus 72; Imperf. 72(2x); In plurali 72 išn. 1; Indicativus 74; Imperfectum 74, 76; Imperativus 80; Infinitivus 80; Indicativo 82; Indicativi 82; Indicativus 82; Imperfectum 82; Indicativi 83; Invinitivo 83; Infinitivo 83; Indicativi 83; Imperfectum 83; Indicativus 84; Imperativus 85; Infinitivus 85; Imperf. 85; Imp. 95; Imperf. 85(2x); Indicativus 85; Imperfectum 86; Imperativus 87; Infinitivus 87 (išimtytis pasitaikė tik: Jdem 44; Jndicativi 62);

3-iojoje atkarpoje, kur lietuviškuose pavyzdžiuose buvo <J->:

Indicativus 88; Imperfectum 88; Imperfectum 88; Indicativus 89; Imperfectum 89; Imperf 89 išn. 1; Imperativus 91; Infinitivus 89; Inper. 91; Imperf. 91(3x); Indicativus 91; Imperfectum 92(2x); Imperativus 94; Infinitivus 94; Imperf. 94(4x);

4-ojoje atkarpoje, kur lietuviškuose pavyzdžiuose buvo ir <I->, ir <J->:

Indicativus 95; Imperfectum 95; Imperativus 96; Infinitivus 96; Indicativus 97; Imperfectum 97; Imperativus 98; Infinitivus 98; Indicativus 99; Imperfectum 99; Imperativus 100; Infinitivus 100; Indicativus 101; Imperfectum 101; Imperativus 102; Infinitivus 102; Indicativus 102; Imperfectum 103; Imperativus 104; Infinitivus 104; Indicativus 104; Imperfectum 105; Imperativus 106; Infinitivus 106; Indicativus 106; Imperfectum 107; Imperativus 108; Invinitivus 108; Indicativus 108; Imperfectum 109; Imperativus 110; Invinitivus 110; Indicativus 110; Imperfectum 111; Imperativus 112; Infinitivus 112; In praesenti 112; Indicativus 114; Imperfectum 114; Infinitivus 115; Inperativi 115; Infinitivoi 115; Indicativi 115; Imperfectum 115; Imperativus 115; Infinitivus 116; Imperfectum 116; Infinitivus 116; Imperativus 116; Indicativi 116; Imperfectum 116; Imperativus 116; Infinitivus 116, 117; Indicativus 117; Imperfectum 117; Indicativus 117; Imperfectum 117; Imperativus 117; I 117; Ito 117(2x); Ite 117; Itote 117; Iens 117; Imperativum 118; Indicativi 118; Imperfec. 118; Inquam 118; Indicat. 118; Inquam 118; Inquimus 118; Inquiebamus 118; Inque 118; Inquite 118; Inquito 118; Indicativi 118; Imperativus 119; Infinitivus 119; Infinitivus 119; Infinit 119; Infin 119; Interest 120; Intra 122(113); Iuxta 122(113); Interjectio 123(114); In 125(116).

Akivaizdu, kad rinkėjai gerai žinojo, kaip vienodai su <I-> rinkti lotyniškus žodžius (skirtingai nuo lietuviškų).

5.038.

In. R-928



Etymologiae



*Supra nominabimus etymologiae
66 nominib. loco*

- 109 — 10 — audibnt — ext. audibant.
28 — audiverat — audiverant
110 — 3 — isgirs — isgirsi —
— 6 — audiverini — audiverint.
— 11 — infinitivus — infinitivus
111 — 6 — buwat — buwat
112 — 6 — auditus — auditus
113 — 2 — amasi — amasti
— 16 — facio — facio
— 31 — skaitiniji — skaitiniji
115 — 32 — et — est
— 36 — 3pito — esto
117 — 1 — sudistince — sudistinee.
118^a — 13 — osabas — personas osabas.
21 — unt — unt
119 — 10 — protus — proter.
— 30 — tenuisse — tonuisse
120 — 7 — expedit — expedit
121 — 6 — primitivi — primitiva.
— 14 — brevis — brevis
115 — 1 — libellus — libellus.
— 11 — mactiosus — mactiosus
— 13 — bibis — biles.
— 18 — placabili — placabilis
— 19 — navigabilis — navigabilis

2 pav. Daukanto ranka surašyta Prasmos „Apsirikimų“ sąrašo pabaiga;
LLTIBR: f. 1 – SD 38, 1

3 pav. *Pras* 110, 13 eil.: forma *Invinitivus*

4. „APSIRIKIMAI“. Iš *Prasmos* spaudinio nėra paprasta numanyti, ar lotyniškus žodžius Daukantas rankraštyje buvo rašęs su <I->, ar irgi su <J-> – t. y., ar vartojo skirtingą taisyklę žymėti lotyniškų žodžių didžiosioms raidėms nei lietuviškų. Vis dėlto yra išlikęs mažytis Daukanto *Prasmos* rankraščio fragmentas, tiksliau – tiksliai *Prasmos* gale pridėtų „Apsirikimų“ sąrašo (juodraštinio?) varianto pabaiga. Toji rankraštinė taisyčių pabaiga įrašyta LLTIBR saugomame rankraštyje, kuris bibliotekiniškų aprašytas kaip A. Strazdelio „Gaspadoriaus“ eilėraščio Simono Daukanto nuorašas (LLTIBR: f. 1 – SD 38). Iš tiesų, šis rankraštyno vienetas yra didelis dvigubas perlenktas lapas, *in folio*, be vandenženklų, kuriame galima skirti bent tris skirtingus rankraštinis elementus:

1) Neidentifikuoto asmens rusiškas užrašas: „Свидетельство // Я ниже подписавшийся свидетелствую въ томъ, что“ (p. 1). Matyt, šitas lapas iš pradžių imtas kažkokiam liudijimui parašyti, bet liudijimas nebaigtas, ir lapas toliau Daukanto panaudotas kitiems tekstams.

2) Daukanto ranka surašyta minėta *Prasmos* „Apsirikimų“ sąrašo pabaiga (pradžia turėjo būti surašyta kažkur kitur, bet ten tekstas turbūt netilpo, ir jo pabaiga nutęsta į šitą Daukanto juodraščiui paskirtą lapą, iš karto po nepabaigto liudijimo) (p. 1, žr. 2 pav.).

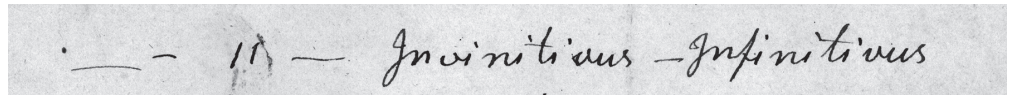
3) Daukanto ranka ir labiausiai jo rašyba, dažnai ir jo tarmės formomis perrašyti du eilėraščiai, abu panašiai pavadinti: „Ga[s]p[adoriu]s II“ (p. 2–4) ir „Gaspadorius“ (p. 4).

Matyt, atlikusį lapą su vos pradėtu rašyti ir nebaigtu liudijimu (galima spėti, kad greičiausiai savo darbovietėje Senate) Daukantas pasiėmė ir panaudojo *Prasmos* „Apsirikimų“ pabaigai surašyti. Dar vėliau, kadangi vis dar 3 ištisi puslapiai buvo tušti, į juos Daukantas susirašė dar ir du eilėraščius „Gaspadorius“.

Ir iš šito „Apsirikimų“ rankraščio fragmento matyti, kad lotynų kalbos žodžius Daukantas taip pat rašė didžiąja <J-> raide: „[110 p.] – 11 [eil.] – *Invinitivus* – *Infinitivus*. Pirmiausia gautose *Prasmos* korektūrose Daukantas bus pamatęs surinktą formą *Invinitivus* (*Pras* 110 tikrai yra tokia forma, tik 13 eilutėje; žr. 3 pav.).

Tada tą formą į savo sąrašą jis perrašė kaip *Invinitivus* – vietoj išspausdintos <I-> įrašė sau įprastą <J->, ir nurodė ją pakeisti forma *Infinitivus* – tad jau antrą kartą lotyniškame žodyje pavartojo <J-> (žr. 4 pav.).

Spaustuvės rinkėjas, pamatęs tokį Daukanto nurodymą, vis dėlto neišlaikė <J-> raidžių ir abi transformavo į <I->: „110 – 11 – *Invinitivus* – *Infinitivus*“ (*Pras* 130[119]) (žr. 5 pav.).



4 pav. *Prasmos „Apsirikimų“ rankraštinis juodraštis; Pras 110, eil. 11*

Daukanto nurodoma taisyti iš *Invinitivus* į *Infinitivus*;

LLTIBR: f. 1 – SD 38

Akivaizdu, kad ir lotyniškuose žodžiuose Daukanto parašytą <J-> rinkėjas pakeitė į <I->. Čia rinkėją galima akivaizdžiai „pagauti už rankos“, lotyniškuose žodžiuose patį savo iniciatyva pakeitusį raidę.

Daugiau didžiųjų <J-> rankraštiniam Daukanto „Apsirikimų“ fragmente neišliko. Tačiau vienu atveju galima nuspėti, kad „Apsirikimuose“ ir lietuviškame žodyje Daukantas tikrai buvo parašęs <J->. Gavęs korektūras jis pastebėjo klaidingą užrašymą *Dingstie linkietinî* ~ dingstė linkietinė ‘tariamoji nuosaka’ 69 (žr. 6 pav.). Tikėtinas antrasis rinkėjas vietoj Daukanto mažosios <I-> (ar net didžiosios <L->?) suklydęs surinko didžiąją <I->. Daukantas tai pastebėjo ir pataisė. Ši Daukanto „Apsirikimų“ rankraščio vieta neišlikusi, tačiau ir iš atspausdinto pataisymo matyti, kad Daukantas tą klaidingą <I-> rankraštyje buvo perrašęs kaip <J->, nes <J-> rinkėjas ir surinko (žr. 7 pav.).

Vadinasi, nors tekste atspausdinta klaidinga didžioji raidė <I->, „Apsirikimuose“ jau yra kita klaidinga raidė <J->. Tik iš Daukanto rankraščio toji <J-> klaidų atitaisyme ir tegalėjo atsirasti, nes pačiame tekste jos surinktos nėra.

Tačiau „Apsirikimuose“ yra ir daugiau įvairovės. Minėta, kad vienu atveju rinkėjas Daukanto rankraščio <J-> pakeitė į <I-> (tai parodė išlikusi Daukanto rankraščio dalis). Spausdintuose „Apsirikimuose“ didžiosios raidės <J-> ar <I-> rinktos iš viso 13 kartų:

„83 – 2 – *Jnvinitivo* – *Jnfinitivo*“ *Pras* 129; tekste atitinkamoje vietoje buvo atspausdinta *Invinitivo* *Pras* 83, eil. 2;

„88 – 13 – *Jnperfectum* – *Jmperfectum*“ *Pras* 129; tekste buvo atspausdinta *Imperfectum* *Pras* 88, eil. 13;

„94 – 16 – *Jnperativus* – *Jmperativus*“ *Pras* 129; tekste penkiomis eilutėmis anksčiau nei nurodyta atspausdinta *Imperativus* *Pras* 94, eil. 11;

„99 – 12 [...] *Imperfectum*“ *Pras* 130(119); tekste neatspausdinta;

„– 108 – [11] – *Invinitivus* – *Infinitivus*“ *Pras* 130(119); tekste atspausdinta *Invinitivus* *Pras* 108, eil. 12;

„– [108] – 22 *Idicativus* – *Indicativus*“ *Pras* 130(119); tekste atspausdinta *Idicativus* *Pras* 108, eil. 24;

„– [110] – 11 – *Invinitivus* – *Infinitivus*“ *Pras* 130(119); tekste atspausdinta *Invinitivus* *Pras* 110, eil. 13.

5 pav. *Pras* 130(119): formos *Invinitivus* ir *Infinitivus*

Kadangi labai tikėtina, jog Daukanto rankraštyje visur buvo parašyta <J-> ir lotyniškuose žodžiuose, tai ir „Apsirikimuose“ turime išvelgti bent dviejų skirtingų rinkėjų skirtingas taktikas: pradžioje 6× išlaikyta Daukanto <J->, o paskui 7× ji pakeista į <I->. Vadinasi, pagal raidžių <J-> ir <I-> parinkimo stilių galima spėti, kad ir „Apsirikimus“ rinko ne vienas, o du raidžių rinkėjai: pirmasis, kuris išlaikė Daukanto <J->, rinko „Apsirikimų“ p. 129(118) (tame puslapyje kaip tik išlaikyta Daukanto <J-> lietuviškame žodyje *Jinkietinî*), o antrasis – p. 130(119) ir 131(210). Kitaip sakant, tikėtini raidžių rinkėjai buvo ne tik išsidaliję *Prasmos* atkarpas, kai rinko jos tekstą, bet ir paskui, Daukantui jau perskaičius korektūras ir pateikus pataisymų sąrašą – perskėlę rinko „Apsirikimų“ sąrašą. Atrodo, kad antrasis rinkėjas tekstą rinko greičiau, gal buvo labiau patyręs, galbūt vyresnis (labiau įpratęs prie senesnės tradicijos žymėti <I->, ne <J->), ir gavo daugiau teksto rinkti ne tik pagrindinėje teksto dalyje, bet ir „Apsirikimuose“. Trečiojo tikėtino *Prasmos* rinkėjo ženklų „Apsirikimuose“ nepavyko identifikuoti.

5. PADIDINTOS MAŽOSIOS RAIDĖS <i-, j->. Taip pat esama atvejų, kur spaustuvės rinkėjai Daukanto parašytas mažąsias raides <i-, j-> didino – keitė didžiosiomis. Pavyzdžiui, antraštiniame puslapyje daug kas tiesiog surinkta didžiosiomis raidėmis, bet jokių nenuoseklumų nepasitaikė: *LOTINŪ, PETRAPILIE, Ispausta, HINTZE*. Iš kitų Daukanto rankraščių žinome, kad jam nebuvo būdinga pavadinimus rašyti vien didžiosiomis raidėmis (plg. *Małdas Katalikū Pagał Bażniczies S. Rimo iszraszytas Metuse 1842 [MK]* arba *Pasakojimas azej Wejkalus Letuwiū tautos senowie [P]*). Spaustuvės pavadinimą galėjo patys rinkėjai įsirašyti, nebūtinai pats Daukantas viską tiksliai buvo sužymėjęs.

Taip pat ir cenzūros aprobatos antraštė *WAŁNU ISPAUSTE 2* paties Daukanto greičiausiai buvo parašyta mažosiomis raidėmis. Ir kitos antraštės autografe turbūt buvo mažosios, tik rinkėjų dėl stilistikos pakeistos didžiosiomis, plg.: *PRATARMIE 3; PARSEKIEJEMAA 5; APIE WENTINIUS ŽODIUS 7; PARSKIRA 9; PAWAISDON 12–13; ONTROIE ŁONKOUTINE 25; ONTROIE PARSKIRA 33*. Taip pat pats Daukantas virš didžiosios raidės nežymėjo cirkumflekso diakritiko, tik virš mažosios <î> (ir kaip būtų galėjęs, jei didžiąją rašė tik <J>, bet ne <I>), tad atspausdinta <Î> didžioji (*PÎRMOJE 9*) tikrai yra spaustuvininkų raidės padidindavimas faktas.

Vadinasi, tam tikrais atvejais raidžių rinkėjai padidindavo Daukanto parašytas mažąsias raides <i, j> → <I, J>, netgi <î> → <Î>, ir didindami faktiškai nedarė klaidų.

Dingstie Iinkietinî

6 pav. *Pras* 69: užrašas *Dingstie Iinkietinî*

6. IŠVADOS. 1. Pagal tai, kaip Simono Daukanto *Prasmos lotynų kalbos* spaustuvės (Christiano Hintze's spaustuvė Sankt Peterburge, 1837) raidžių rinkėjai surinko didžiasias <I-> ir <J-> žodžio pradžioje (neišlikusiame rankraštyje Daukanto rašyta vien <J-> didžioji), visas knygos tekstas skyla į keturias apytiksles atkarpas: 1) <J-> (*Jwardes*) p. 1–20; 2) <I-> (*Iwardes*) p. 21–87; 3) <J-> (*Judum*) p. 88–94; 4) <I-> (*Iungînes*) ir <J-> (*Jungîne*) p. 95–126(117).

2. Tikėtina, kad Daukanto *Prasmos* rankraštį pasidaliję rinko bent trys skirtingi rinkėjai, nes matyti trejopas skirtingas Daukanto <J-> traktavimas: pirmasis rinkėjas išlaikė Daukanto <J-> (pirmoji ir trečioji atkarpos), antrasis Daukanto <J-> keitė į <I-> (antroji atkarpa), trečiasis įvairavo: kai kur išlaikė Daukanto <J->, kai kur keitė į <I-> (ketvirtoji atkarpa).

3. Raidžių rinkėjai ne tik perteikinėjo Daukanto didžiąją <J->, bet tam tikrais atvejais ją mažino (vertė mažąja); dilema rinkėjams išliko ta pati: reikėjo spręsti, kur parinkti <i->, o kur <j->. Pirmasis ir trečiasis rinkėjai keisdami didžiasias mažosiomis tikriausiai išlaikė analogišką taktiką: pirmasis pirmojoje atkarpoje galėjo išlaikyti Daukanto <J-> arba pamažinti ją iki mažosios <j-> (*jems*; nei <I->, nei <i-> neparinkinėjo); trečiasis ketvirtojoje atkarpoje galėjo tą pačią <J-> išskaidyti pramaišiu į <I-> ir <J->, taip pat analogiškai sumažinti į skirtingas mažąsias <i-> (*iems*) ir <j-> (*jems*).

4. Raidžių rinkėjai, išskleisdami Daukanto <J-> į didžiasias <I-, J-> ar mažąsias <i-, j->, laikėsi skirtingų taktikų (<J-> → <J->; <J-> → <I->; <J-> → <I-, J-> taip pat <J-> → <j->; <J-> → <i-, j->), dažnai neatitinkančių Daukanto deklaruotos nuostatos <i-> rašyti prieš priebalsius, o <j-> – prieš balsius. Daukanto <J-> traktavimo spaustuvėje įvairovė leidžia manyti, kad trys tikėtini Hintze's rinkėjai, rinkę *Prasmq*, nemokėjo lietuviškai. Dėl to Daukanto spaudinys susilaukė papildomos ortografinės įvairovės.

5. Lotynų kalbos pavyzdžius Daukantas irgi pradėdavo didžiąja <J> (tai liudija išlikęs rankraštinis *Prasmos* „Apsirikimų“ lapas, plg. *Infinitivus*), bet spaustuvės rinkėjai ją tvarkingai pakeitė didžiąja <I-> (*Infinitivus*), kaip ir buvo įprasta spausdinti lotynų kalba. Jie buvo gerai susipažinę su lotynų kalbos spausdinimo tradicija, skirtingai nuo lietuvių kalbos.

6. *Prasmos* „Apsirikimus“ turbūt rinko du atskiri rinkėjai, galbūt pirmasis ir antrasis, nes „Apsirikimų“ lotyniškuose pavyzdžiuose p. 129 visur surinkta <J-> (pagrindiniame tekste taip nerinkta), o p. 130(119) – visur tik <I->.

7 pav. *Pras* 129: rinkėjas surinko daukantišką <J-> žodyje *Jinkietinî* ~ *Linkietini*

7. Tam tikrais atvejais raidžių rinkėjai padidindavo Daukanto parašytas mažąsias raides <i, j> → <I, J> (*ISPAUSTE, PARSEERGIEJEMAA*), netgi <î> → <Î> (*PÎRMOJE*; didžiosios <Î> Daukantas nerašė, tik <J->), ir didindami nedarė klaidų – Daukanto rašytas dvi mažąsias net ir nemokantiems lietuviškai buvo lengva tiesiog pakeisti atitinkamomis didžiosiomis.

Literatūra:

- BONČKUTĖ, ROMA, 2006: „Simono Daukanto Justino istorijos vertimas“, *Simono Daukanto raštai. Istorija Justinaus*, parengė, pratarė, įvadinį straipsnį ir komentarus parašė Roma Bončkutė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 9–26.
- DAUKANTAS, SIMONAS, *Prasmos „Apsirikimų“ fragmentas*; LLTIBR: f. 1 – SD 38 (rankraštis, be pavadinimo, 1 p.).
- HJ – Simonas Daukantas, *Historija Justina*; LLTIBR: f. 1 – SD 10 (po 1834, rankraštis, autografas).
- MK – Simonas Daukantas, *Maldas Katalikų Pagal Bažniczies S. Rimo išsraszytas Metuse 1842*; LLTIBR: f. 1 – SD 18 (rankraštis, autografas, su Motiejaus Valančiaus ir kt. taisymais, priedais).
- P – Simonas Daukantas, *Pasakojimas apej Wejkałus Letuwiū tautos senowie 1*; VUB RS: f. 1 – F 171 (1850–1854, rankraštis, autografas).
- Pras* – Simonas Daukantas, *Prasmą Lotinū kalbôs*, Petrapilie: Ispaušta pas K. Hintze, 1837.
- SUBAČIUS, GIEDRIUS, 2003: „XVIII–XIX amžiaus lietuviškų tekstų grafemos <I> ir <J>“, *ALT* 5, 227–262.

Giedrius Subačius

GRAPHEMES <I-, J->, <i-, j-> AND THEIR TYPESETTERS
IN THE FIRST BOOK BY SIMONAS DAUKANTAS:
PRASMĄ ŁOTINŪ KALBOS (GRAMMAR OF LATIN OF 1837)

Summary

The first book by Simonas Daukantas, *PRASMĄ ŁOTINŪ KALBOS* (*Grammar of Latin*), was published by St Petersburg publisher Christian Hintze in 1837 (in Lithuanian). Daukantas did not use the grapheme <I> in any of his Lithuanian manuscripts, only <J>. At that time, it was assumed that while setting the text, the typesetters would expand the single <J> grapheme into two—<I> and <J>. The tactics they applied in setting (interpreting) the grapheme <J> in Daukantas's manuscript for Lithuanian words divides the text of the *Grammar of Latin* into four segments: (1) <J-> (*Jwardes*) pp. 1–20; (2) <I-> (*Iwardes*) pp. 21–87;

(3) <J-> (*Judum*) pp. 88–94; (4) <I-> (*Iungînes*), and <J-> (*Jungîne*) pp. 95–126(117). Judging by the three different styles of rendering and transforming <J->, there might have been at least three different typesetters involved in this work.

Moreover, the typesetters not only rendered and transformed the capital <J-> into two other capital letters, sometimes they also substituted <J-> for the lowercase letters <i- or j->. The first and the third typesetter most probably exploited analogous tactics: the first typesetter in the first segment possibly both stayed with Daukantas's <J-> and transformed it into the lower case letter <j-> (*jems*; he set neither <I-> nor <i->); the third typesetter in the fourth segment possibly split Daukantas's <J-> into <I-> and <J-> interchangeably and likewise into <i-> (*iems*) and <j-> (*jems*).

The diversity in interpretations of Daukantas's <J-> in the *Grammar of Latin*, occasionally erroneous, leads to the assumption that Hintze's typesetters in St Petersburg did not speak Lithuanian. There was no easy way for them to make informed choices about the expected graphemes. Printed outside of Lithuania, Daukantas's *Grammar of Latin* suffered additional variation due to the ignorance of the typesetters.

Latin words used by Daukantas also began with the capital <J-> when needed (one surviving page of a Daukantas manuscript "Apsirikimai" [*Errata*] confirms this, e.g. *Jnfinitivus*). Throughout the entire book, the typesetters consistently transformed it into <I-> (*Infinitivus*)—this was the usual way of representing Latin spellings. This means that the typesetters were well aware of Latin printing conventions, in contrast to Lithuanian ones.

The *Errata* of the *Grammar of Latin* were most probably set by two different typesetters as well—probably by the first and the second, since on p. 129 the letter <J-> was always (6×) used, even in the Latin words (in contrast to the expectation), and on p. 130(119)—only <I-> (7×).

In certain cases, the typesetters reversed the direction of substitution: they turned the lowercase letters into their upper case equivalents <i, j> → <I, J> (*ISPAUSTE, PARSERGIEJEMAA*). But since Daukantas made an obvious distinction in the lowercase letters <i> and <j>, it was not difficult for the typesetters to represent them rather accurately. They even used the capital grapheme <Î> (*PÎRMOJE*) with the circumflex diacritic, which was alien to Daukantas due to his preference for <J-> that might never attract a circumflex. The typesetters must have interpreted <i> → <Î> themselves.

GIEDRIUS SUBAČIUS

Gauta 2019 m. kovo 19 d.

Department of Slavic and Baltic Languages and Literatures

University of Illinois at Chicago

601 S. Morgan St.

Chicago IL 60607, U.S.A.

el. p.: subacius@uic.edu

XIX amžiaus istorijos skyrius

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5

LT-01108 Vilnius, Lietuva

ARCHIVUM

Lithuanicum 21, 2019

Leidžiamas kartą per metus / Annual

DAILININKAS

Alfonsas Žvilius

MAKETUOTOJAI

Nijolė Juozapaitienė

Saulius Juozapaitis

REDAKTORĖS

Irena Štikonaitė

Jūratė Sviackevičienė

KOREKTORĖ

Aldona Kaluinienė



Lietuvos
mokslo
taryba

ARCHIVUM *Lithuanicum*

21 tomo (2019) leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA pagal Valstybinę

lituanistinių tyrimų ir sklaidos 2016–2024

metų programą (projekto finansavimo

sutartis Nr. S-LIP-19-12)

REDAKTORIŲ KOLEGIJA / EDITORIAL BOARD

ARCHIVUM *Lithuanicum*

Lietuvos istorijos institutas

Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius, Lietuva

www.istorija.lt/journals/archivum-lithuanicum/

Tel. (+370 5) 261 44 36

SPAUSTUVĖ / PRINTER

UAB Petro ofsetas

Naujoji Riononių g. 25C, LT-03153 Vilnius, Lietuva

Tel. (+370 5) 273 33 47

2019 12 03

Tiražas 250 egz.